

3. Леонтьев А.Н. Психологические вопросы формирования личности студента / А.Н. Леонтьев // Психология в вузе. – 2003. – № 1-2. – С.232-241.
4. Мороз О.Г. Педагогіка і психологія вищої школи: Навч. посібник / О.Г. Мороз, О.С.Падалка, В.І. Юрченко.-К.: НПУ, 2003. -267 с.
5. Нечаева Н.Н. Профессиональное сознание как предмет психолого-педагогического исследования в высшей школе / Н.Н. Нечаева, Г.И. Резницкая // Психологические проблемы формирования специалиста в вузе: Межвуз. сб. науч. труд.-Саранск, 1989.-С. 4-15.
6. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів.- Х.: Прапор, 2009. - 672 с.

***Резюме.** В статті піднімаються питання системного аналізу личностного становлення майбутнього лікаря і його функціональних компонентів в умовах вищого навчального закладу, розглядаються теорії професійного розвитку особистості, кваліфікованої підготовки студента-лікаря, а також уточнюються загальні характеристики особистісно-професійних якостей майбутніх лікарів.*

***Ключові слова:** професійне становлення.*

УДК 159.923.2

О.М. ХЛІВНА

ПСИХОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

***Резюме.** У статті досліджуються психологічні особливості професійного становлення в студентському віці. Наведено результати емпіричного дослідження рівня сформованості професійно значущих якостей майбутнього медичного працівника у вищому навчальному закладі.*

***Ключові слова:** професійне становлення, професійно значущі якості, специфіка медичної діяльності, студенти-лікаря.*

Постановка проблеми. Особливості формування професійно значущих якостей майбутнього медичного працівника у вищому навчальному закладі зумовлена специфікою професійної медичної діяльності на різноманітних етапах діагностики, терапії і реабілітації. Медична допомога пацієнтам передбачає активну участь всіх медичних працівників у діагностичному і лікувальному процесах. При цьому психологічні знання є засобом для терапевтичної допомоги й профілактики захворювань. Медичний працівник покликаний зберігати клінічне мислення, гуманізувати лікувальний й терапевтичний процес медичного обслуговування населення України [1].

Провідною тенденцією розвитку сучасної медицини та психології стає інтеграція біологічних, психологічних та соціальних підходів до людини. Все більше уваги приділяється розкриттю соціально-психологічних чинників виникнення різноманітних хвороб та визначенню психокорекційних і психотерапевтичних методів їх запобігання й подолання. Кваліфікована допомога хворим може бути надана лише при комплексному підході, де однаковою мірою реалізуються медичний, психологічний та соціальний аспекти лікування. Хвора людина є специфічною цілісною особистістю і, як така, вимагає особливої професійної уваги. Тому для медичних працівників особливою значущістю набуває формування гуманної особистісно-центрованої позиції. Просвітник-демократ Г.С. Сковорода вважав, що успіх у діяльності людини зумовлюється не лише її здібностями, а й такими якостями, як працьовитість, терплячість, вміння володіти собою, поміркованість, доброчесність, справедливість, доброзичливість, вдячність, скромність, бадьорість духу, а також гуманізм і милосердя [2]. На актуальність порушеної проблеми впливають також і очікування самих хворих щодо медичного обслуговування, їх уявлення про ідеального лікаря, медичний персонал, ставлення до взаємодії в умовах приватних медичних закладів тощо.

У сучасній медицині найбільш продуктивними науковими розробками в цьому напрямі є методологічні платформи клініцистів С.П.Боткіна, О.А.Грандо, І.Я.Завілянського, Р.А.Лурії, М.Я.Мудрова, О.М.Орлова, І.Харді, Б.А.Якубова та інших. У сучасній психології – дослідників О.Ф.Бондаренко, Ж.П.Вірної, А.Б.Коваленко, С.Д.Максименко, Н.І.Пов'язель, В.А.Семиченко, Н.В.Чепелевої. В останні роки до проблеми психологічних аспектів професійної підготовки студентів у вищих навчальних закладах звертаються науковці Н.Р.Вітюк, О.В.Киричук, Н.В.Кузьміна, О.Г.Мороз, В.Г.Панок, М.В.Савчин та інші.

На значенні психологічного аспекту діяльності лікаря акцентується увага багатьох сучасних дослідників, зокрема М.Аряєва, І.С.Вітенко, В.Т.Волкова, В.Запорожан, Б.Любан-Плоцца, В.Пельдингера, А.К.Стреліс, К.Ледерах-Гофманна, Б.А.Якубова [4,5,6]. Про необхідність посилення психологічного аспекту підготовки лікарів свідчать дослідження І.С.Вітенко. Аналіз результатів цих досліджень засвідчує, що 65,6 % листів, які надходять щорічно до Головного лікувально-профілактичного управління Міністерства охорони здоров'я України, складають скарги на порушення медичними працівниками етико-деонтологічних та психологічних принципів у процесі надання допомоги та під час спілкування з хворими [4]. При цьому пацієнти звертають у листах увагу на байдужість, нестриманість і навіть грубість медичних працівників. Зазначається також, що в лікарів і медичних сестер відсутні деякі навички встановлення психологічного контакту, через що хворі не можуть або не хочуть (при відсутності уваги до них) розкривати своє суб'єктивне ставлення до захворювання.

Проведене вивчення практичної діяльності медичних працівників, опитування і спостереження за їх діяльністю показали, що вказані недоліки в роботі медичного персоналу зумовлені:

- а) відсутністю знань із психологічних дисциплін (85,9 % опитуваних);
- б) негативним ставленням до професійної діяльності або відсутністю інтересу до неї (56,3 %);
- в) проявом негативних характерологічних якостей особистості лікаря (65,4 %);
- г) пасивністю, пов'язаною з відсутністю внутрішньої позитивної мотивації діяльності (44,7 %);
- д) недостатнім розумінням сутності впливу психічних станів на виникнення та розвиток соматичних захворювань (51,5 %) [4].

І.С. Вітенко вивчав також думку пацієнтів щодо найбільш важливих професійних якостей лікаря, які забезпечують успішність його діяльності, і негативних якостей, що заважають налагодженню оптимальної взаємодії медичного працівника

з хворими. Проведене опитування хворих показало, що пацієнти найбільше цінують такі якості лікаря як пунктуальність (100%), охайність (100%), уважність (100%), здатність до співпереживання (96%), професійні навички, професійний рівень (92,5%). До негативних особистісних якостей лікаря пацієнти відносять неухважність (100%), грубість (92,5%), зарозумілість (94%), неохайність (77,5%) [5].

Основні вектори нашого пошуку були зосереджені на тому, щоб вивчити процес формування професійної успішності майбутнього медичного працівника та дослідити психологічну специфіку формування у нього професійно значущих якостей, аргументувати необхідність постійного психолого-педагогічного супроводу процесу професійного становлення студентської молоді. Тому мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та емпіричній перевірці моделі та методів психодіагностики професійно значущих якостей майбутнього медичного працівника.

Нами було визначено наступні завдання дослідження: 1) проаналізувати наявні теоретико-методологічні підходи до формування професійно значущих якостей майбутнього спеціаліста і на цій основі розробити прогностичну модель професійної підготовки медичного працівника; 2) визначити сутність професійно значущих якостей майбутнього медичного працівника та обґрунтувати форми їх прояву; 3) емпірично перевірити рівень сформованості професійно значущих якостей майбутнього медичного працівника; 4) здійснити розподіл студентів за рівнями сформованості професійно значущих якостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження слугували філософські, соціальні, медичні, психологічні ідеї щодо створення нової системи освіти в Україні, а також принципи особистісного підходу до підготовки студентів у вищій школі; сучасне теоретичне обґрунтування інноваційного підходу до змісту та форм організації навчально-виховного процесу у вищих медичних навчальних закладах.

Визначаючи вибірку емпіричного дослідження, ми брали до уваги специфіку розвитку особистості студента на кожному курсі навчання у вищому навчальному закладі. Перший курс – період адаптації студентів до нових умов навчання, підвищених вимог, збільшення навантаження тощо. Другий курс – період інтенсивної навчальної діяльності студентів. В них формуються професійні запити й потреби, завершується процес адаптації до навчання у вищій школі (в нормі). Третій курс – період зміцнення інтересу до навчання як відображення подальшого розвитку й поглиблення професійних інтересів. Необхідно зауважити, що до закінчення третього курсу студенти проходять дві виробничі практики. Необхідність спеціалізації може спричиняти звуження сфери навчально-професійних інтересів особистості. З огляду на вищесказане, вибірку склали студенти 2-3 курсів Луцького базового медичного коледжу.

У загальній процедурі організації емпіричного дослідження ми використали методики, підібрані у відповідності до прогностичної моделі компонентів професійної підготовки майбутнього медичного працівника, а саме: “Мотивація вибору медичної професії” (модифікований тест мотивів учіння Хеннінга, запропонований А.П.Васильковою), “Мотивація навчання у вищому навчальному закладі” (Т.І.Льбіна – для дослідження мотиваційно-ціннісних якостей, А.Алексеева, Л.Громова – для дослідження когнітивних якостей; опитувальник для виявлення вираженості самоконтролю в емоційній сфері, діяльності й поведінці (Г.С.Нікіфоров, В.К.Васильєв, С.Ф.Фірсова) – для дослідження регулятивних якостей; методика діагностики рівня емпатійних здібностей В.В.Бойка – для дослідження комунікативних якостей.

Проведений комплекс методик дозволив зробити деякі узагальнення. Так, підтверджена доцільність обраної тактики та інструментів психодіагностичного обстеження. Визначаючи вибірку емпіричного дослідження ми брали до уваги специфіку розвитку особистості студента на кожному курсі навчання у вищому навчальному закладі: на першому, другому та третьому. Завдання констатуючого експерименту полягали у визначенні характеру суб’єктивних уявлень про професійну підготовку та професійні завдання майбутнього медичного працівника, а також сформованості мотиваційно-ціннісних, когнітивних, емоційно-вольових, регулятивних та комунікативних професійно значущих якостей у студентів – майбутніх медиків. Таке дослідження дало можливість побачити особливості сприйняття студентами професії медичного працівників, зокрема оцінку ними таких спеціалістів як до певної міри вибраних (у даному випадку “вибраність” розуміється як вибірково здатність людей опанувати цю професію і бути в ній успішними), дозволяє отримати певні градації щодо здатності регулювати, змінювати поведінку, контролювати, приховувати емоції та почуття.

Аналіз значущості чинників професійної успішності дозволяє стверджувати, що їх оцінка змінюється від другого до третього курсу внаслідок природного дорослішання, особистісного розвитку, навчання та набуття певного досвіду. Як видно в дослідженні, на другому курсі найбільш важливим для професійної успішності медичного працівника студенти вважають досвід. Очевидно, це може бути пояснено тим, що протягом першого та другого курсів студенти вивчають в основному базові теоретичні дисципліни і не можуть суб’єктивно не відчувати деякої “відірваності” власних знань від практики.

Порівняно низьку оцінку значущості особистісних якостей на другому курсі можна пояснити відсутністю можливості реально випробувати свою здатність реалізуватися в даній професії. Крім того, очевидно, впливає недостатня критичність стосовно власних особистісних якостей і небажання аналізувати їх відповідність обраній професії. На останньому місці за значущістю знаходиться критерій “освіта”. Низьку суб’єктивну значущість освіти для професійної успішності медичного працівника в студентів другого курсу можна пояснити наявністю певного “ореолу” даної професії. Студенти молодших курсів схильні переоцінювати творчий та інтуїтивний компоненти.

Дещо інша картина спостерігається в оцінках значущості чинників професійної освіти студентами третього курсу. Перше, що слід підкреслити – набагато менша різниця в оцінках значущості всіх трьох чинників. На першому місці, як і в студентів другого курсу, знаходиться досвід. Середні значення за цим показником дещо нижче, ніж у студентів другого курсу, внаслідок збільшення суб’єктивної важливості решти показників. Найвища суб’єктивна значущість цього чинника пояснюється спрямованістю підготовки студентів на практичну діяльність та усвідомленням ними важливості здобуття умінь та навичок, які забезпечували б можливість застосувати їх в умовах реального виконання професійних завдань.

Значущість освіти та особистісних якостей оцінюється студентами третього курсу як однакова. Ці результати видаються нам особливо показовими і свідчать, на наш погляд, про більш цілісну та свідому оцінку професії медика даними студентами. Значущість освіти та особистісних якостей в оцінках студентів третього курсу помітно зростає у порівнянні з оцінками дружокурсників.

Ми помітили суттєві відмінності в оцінках значущості особистісних якостей студентами другого та третього курсів. Зокрема, п’ятірка найбільш важливих якостей, на думку студентів другого курсу виглядає так: на першому місці – проникливість, на другому – спостережливість, вміння викликати довіру, швидке орієнтування в ситуації, впевненість. Найменш важливими (в порядку зменшення значущості) студенти другого курсу вважають такі якості, як різкість, егоцентризм, жорстокість, нещирість, невміння зберігати таємниці.

Студенти третього курсу виділяють іншу п'ятірку найбільш значущих для професійної успішності медичного працівника якостей: на першому місці – вміння викликати довіру, далі в порядку зменшення – спостережливість, швидке орієнтування в ситуації, високий рівень самоконтролю, продуктивна комунікативна установка. Як найменш значущі студенти третього курсу визначають такі якості: егоцентризм, жорстокість, нещирість, упереджене ставлення, невміння зберігати таємниці.

Отримані дані також свідчать про те, що провідним мотивом вибору професії медичного працівника як для студентів другого, так і для студентів третього курсів є піклування про здоров'я рідних. На другому місці за впливовістю в студентів другого курсу знаходиться мотив піклування про власне здоров'я, а в студентів третього курсу – бажання лікувати людей. Наступним за значущістю для студентів другого курсу є бажання лікувати людей, а для студентів третього – бажання полегшити страждання важкохворих, людей похилого віку та хворих дітей. Це може розцінюватися як зміна мотивації, зорієнтованої на процес у другокурсників на більш дієву і глибинну мотивацію, зорієнтовану на результат у третьокурсників. Бажання лікувати людей, полегшувати страждання важкохворих, людей похилого віку та дітей є більш значущими мотивами вибору медичної професії для студентів третього курсу, ніж для студентів другого курсу. І навпаки, такі мотиви, як матеріальна зацікавленість і можливість впливати на інших людей більш проявлені в студентів другого курсу. На нашу думку, це є підтвердженням суттєвого зростання особистісної зрілості та професійної самоідентифікації протягом навчального року. Крім того, переважання відповідних мотивів також може проявлятися як наслідок наявності “ореолу” та хибних стереотипів щодо професійної діяльності медичного працівника.

У певній групі студентів (35%) професійно значущі якості не сформовані або сформовані на недостатньому рівні. Причиною недостатньої сформованості професійно значущих якостей є відсутність постановки спеціальної цілі та відповідних методичних рекомендацій щодо особистісного та професійно особистісного розвитку студентів на різних етапах навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Кількісний та якісний аналіз отриманих результатів на даному етапі дослідження дозволяють зробити такі висновки: 1) однією з умов ефективної організації навчального процесу у вищому навчальному закладі та якісної підготовки майбутніх фахівців є чітке уявлення про загальні та конкретні вимоги, що висуваються професією до людини: необхідні знання, вміння, навички, особистісні та професійні якості. Передумовою професійної успішності майбутнього спеціаліста виступає комплекс професійно значущих якостей; 2) узагальнення стану розроблення проблеми дозволило виокремити такі основні підходи у вивченні означеного феномену: філософсько-клінічний, клінічний, психотерапевтичний, психосоматичний, психологічний, психолого-педагогічний, соціально-психологічний, акмеологічний, які є взаємодоповнюючими, що забезпечує комплексність дослідження явища;

3) доведено, що важливою передумовою професійної успішності є наявність у майбутнього фахівця комплексу професійно значущих якостей; до професійно значущих якостей майбутнього медичного працівника віднесено мотиваційно-ціннісні, когнітивні, емоційно-вольові, морально-регулятивні та комунікативні якості; 4) емпірично перевірено рівень сформованості професійно значущих якостей у студентів-медиків та здійснено розподіл студентів за рівнями їх сформованості; 5) обґрунтовано доцільність спеціальної програми психологічного супроводу студента-медика на різних етапах навчання.

Дане дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Воно може бути продовжене в напрямку розробки та вдосконалення конкретних методів формування професійно значущих якостей з урахуванням специфіки вищого навчального закладу, специфіки контингенту студентів, ринку праці, соціального замовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисюк А.С. Психологічний аспект діяльності лікаря / А.С.Борисюк // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Видавництво “Плай” Прикарпатського університету, 2004. – Вип. 9. – Ч. II. – С. 11-16.
2. Верхатський С.А. Історія медицини: Навч. Посібник / С.А. Верхатський, П.Ю. Заблудовський. – 4-е вид., випр. і допов. – К.: Вища школа, 1991. – 431 с.
3. Вітенко І.С. Особливості сучасної психологічної підготовки лікарів в Україні / І.С.Вітенко // Актуальні проблеми післядипломної підготовки лікарів: Тези доп. – К. [Б. в.], 1994. – С. 23-24.
4. Вітенко І.С. Психологічні основи підготовки медичних кадрів / І.С.Вітенко. – Х.: Основа, 1995. – 158 с.
5. Дем'янчук Т.О. Виховання студентів вищих медичних навчальних закладів І-ІІ рівня акредитації в позааудиторний час: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки АПН України / Т.О.Дем'янчук. – К., 1998. – 16 с.
6. Державний стандарт вищої освіти України. Освітньо-кваліфікаційна характеристика спеціаліста за спеціальністю 7.110110 – “Медична психологія” напрямку підготовки 6.1101 “Медицина”. Офіційне видання. – К., 2001.
7. Жукова М.И. Социально-психологические факторы успешности деятельности врача: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / МГУ им. М.В.Ломоносова / М.И.Жукова. – М., 1990. – 21 с.

Резюме. В статті розглядаються психологічні особливості професійного розвитку в студентському віці. Представлені результати емпіричного дослідження рівня сформованості професійно орієнтованих якостей майбутнього медичного працівника в вищому навчальному закладі.

Ключові слова: професійне становлення, студенти-медики, професійні якості.

Summary. The article centres around psychological peculiarities of professional becoming of the students. The results of empirical research of the level of formation of professionally significant qualities of the future health care worker in higher education establishment are presented.

УДК: 159.9(075.8)

Ю.С. ШЕВЧУК

ПОДРУЖНЯ СУМІСНІСТЬ СУЧАСНИХ СІМЕЙНИХ ПАР: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Резюме. У статті представлений психологічний аналіз особливостей подружньої сумісності, задоволеності шлюбом, рольових очікувань та домагань у шлюбі.